

BİLİNCİN ZOR PROBLEMİNDE BAZI ANTI-EPIFENOMENALİST BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

*Some Anti-Epiphenomenalist Scientific Approaches to the
Hard Problem of Consciousness: A Review*

Emir H. Özel*, Gizem Gül Akbaş** & Akın Akbulut***

Özet: Epifenomenalizm bilinç problemine getirilmiş düalist bir çözüm olarak bilimsel açıdan sorunlu bir kuramdır. Bu çalışmada epifenomenalizmi açık ve kapalı bir şekilde yanlışlayan kuramcılar derlenmiştir. Epifenomenalizmi açık bir şekilde eleştiren kuramcılar arasında Patricia ve Paul Churchland, Daniel Dennett, John Searle ve Saffet Murat Tura yer almaktadır. Epifenomenalizmi kapalı bir şekilde eleştiren kuramcılarsa Christof Koch, Francis Crick, Antonio Damasio, Mark Solms ve Oliver Turnbull'dur. Bu kuramlar arasında Saffet Murat Tura'nın zombi paradoksu adını verdiği anti-epifenomenalist argüman diğerlerine göre daha ampirik olması ve epifenomenalizme dair pratik olarak kesin bir eleştiri getirmesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: epifenomenalizm, materyalizm, monizm, bilinç, zor problem

Abstract: Epiphenomenalism is a scientifically problematic theory as a dualist solution to the problem of consciousness. In this study, theorists who falsified epiphenomenalism explicitly and implicitly were compiled. Theorists who explicitly criticize epiphenomenalism include Patricia and Paul Churchland, Daniel Dennett, John Searle, and Saffet Murat Tura. Theorists who criticize epiphenomenalism implicitly are Christof Koch, Francis Crick, Antonio Damasio, Mark Solms and Oliver Turnbull. Among these theories, the anti-epiphenomenalist argument, which Saffet Murat Tura called the zombie paradox, differs from the others in that it is more empirical than the others and brings a practically definite criticism of epiphenomenalism.

Keywords: epiphenomenalism, materialism, monism, consciousness, hard problem.

1. Giriş

Bilinç problemi 20. ve 21. yüzyılın en karmaşık kozmolojik ve psikolojik problemlerinden birisini oluşturur. Descartes'ten beri süregelen zihin-beden probleminden farklı olarak bilinç problemi beynin öznel deneyimleri nasıl oluşturduğuyla ilgilidir. Öznel deneyimler bilinç-bilim ve psikoloji bünyesinde fenomenal yaşantı veya qualia isimleriyle de tanımlanabilir. Özne, nesne, biliş, irade, fenomen ve yaşantı gibi kavramlar bilinç probleminde sıklıkla kullanılan önemli kavramlardır (Zeman, 2017).

"Bilincin zor problemi" kavramı günümüz filozoflarından David Chalmers tarafından ortaya atılmıştır (Heil, 2020). Buna göre bilinen evrenin en zor problemi aslında beynin öznel deneyimi nasıl ve niçin oluşturduğu sorusudur. Bu problem tüm beşeri bilimleri ve doğa bilimlerini kapsayan kozmolojik ve sosyal bir soruna işaret eder. İnsandaki bilinçliliğin kökenlerine dair bilimsel ve felsefi pek çok kuram geliştirilmiş olsa da şu ana kadar bu problem çözülmemiştir.

*Adnan Menderes Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Lisans öğrencisi. İletişim için: eozel372@gmail.com

**Julius-Maximilians- Universität Würzburg, Psikoloji Bölümü, Erasmus Programı, Lisans öğrencisi. İletişim için: gizemgulakbas@gmail.com

***Cumhuriyet Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Lisans mezunu. İletişim için: ak.akbulut1998@gmail.com
Makalenin Geliş Tarihi: : 11/10/2021 Makalenin Kabul Tarihi: : 15/10/2021

Atıf için/To cite this: Özel, E. H., Akbaş, G. G. & Akbulut, A. (2021). Bilincin zor probleminde bazı anti-epifenomenalist bilimsel yaklaşımlar: Bir derleme çalışması. *Psikoteori Dergisi*, 2(2), 37-51.

Bilinç problemi özü itibariyle felsefi bir problem gibi gözükse de günümüzdeki modern nörobilim sayesinde fiziksel araştırmalara da tabi tutulabilmektedir (Alıcı, 2019; Tura, 2007; Zeman, 2017). Bu çalışmada bilinç problemiyle ilgili olarak epifenomenalizmi reddeden kuramcılar derlenmiştir.

1.1. Epifenomenalizm

Bu görüş bilinç probleminin çözümünde kullanılan çok sayıda tezden yalnızca bir tanesidir. Epifenomenalizme göre beden ve zihin arasında bir etkileşim vardır ancak temelde bu ikisi ayrı kavramlar olarak kabul edilir. Epifenomenalizmde, bahsi geçen bu etkileşim tek yönlü olarak fiziksel olaylardan zihinsel olaylara doğru işlemektedir. Zihinsel olaylar bedene etki edemezler, bu nedenle zihinsel olayların tamamı bir epifenomen (gölge fenomen) olarak kabul edilir (Çavuş, 2021; Revonsuo, 2016).

Ayrıca epifenomenalizme göre zihinsel durumlar fiziksel olaylara neden olamayacağı gibi başka zihinsel olaylara da neden olamazlar. Çünkü zihinsel olaylar başka zihinsel olaylara etki edebilirse zihinsel durum tek başına varlığını sürdürebilir. Ancak epifenomenalizmin temelinde zihinsel olaylar fiziksel olayların bir tür yan ürünüdürler. Bu nedenle zihinsel olaylar arasında bir etkileşimin bulunması da imkansızlaşır (Heil, 2020).

Epifenomenalizmin avantajı insan davranışını fiziksel olarak incelerken öznel deneyimlerin varlık alanını radikal bir biçimde reddetmemesidir (Çavuş, 2021). Ancak bu avantaj kolaylıkla bir dezavantaja dönüştürülebilir. Reddedilmeyen öznel deneyim büyük bir sorun doğurur ve bilinç problemi açığa çıkar: Beyin bu öznel deneyimi nasıl oluşturmuştur? Buradan da anlaşılacağı üzere epifenomenalizm aslında öznel deneyimlerin nasıl açığa çıktığı sorusuna yanıt vermek yerine nörobilim ve psikoloji için bilinç probleminin takılmadan beyni fiziksel olarak inceleyebilmek adına bir tür kestirme yol işlevi görür. Ancak bilinç probleminin zorluğu öznel deneyim kavramının kabul edilmesinde ve reddedilmesinde ortaya çıkan durumların bilimsel olarak açıklanmasındaki güçlülüdür. Her iki durumda da problemin çözümünün yarım kalması bu problemin ne kadar karmaşık ve zor olduğunu göstermektedir.

Epifenomenalizme göre insanın baş ağrısı onu aspirin almaya itmez. Baş ağrısı bir öznel deneyim olduğundan ötürü fiziksel bir davranışın nedeni olamayacaktır. Buna göre bizler başı ağrıyan insanın aspirin alma deneyimini gündelik psikolojimiz içerisinde yaşasak da aslında bu olay nöral seviyede öznesiz ve iradesiz bir süreç olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle epifenomenalizm özgür irade kavramını reddeder (Revonsuo, 2016).

“Açıktır ki bilinç, ikincil bir epifenomen konumuna düşürülmedikçe, insan zihninin beyinde maddeyi hareket ettirebilme yeteneğine sahip olduğu kabul edilmelidir. Fakat bu durumda ise, bilinç ve zihin arasındaki karşılıklı etkileşimin nasıl meydana geldiği sorunu çözülmemiş olarak kalır. Bu nedenle epifenomenalizmde bilincin, fiziksel varlık düzleminde ayrı bir cevher olduğu kabul edilir. Bununla birlikte bilincin bu fiziksel varlık düzlemi üzerinde nedensel bir etkiye sahip olduğu kabul edilmez” (Çavuş, 2021: 29). Bu nedenlerden ötürü epifenomenalizmin materyalist bir tez olduğu fikri yanlıştır, epifenomenalizm fiziksel olmayan bir varlık düzlemi kabul ettiği için düalist bir tezdır (Çavuş, 2021; Priest, 2018). Çavuş (2021) bunu şu şekilde açıklar: “Her ne kadar fenomenal deneyimlerin beden üzerinde nedensel bir etkiye sahip olmadığı savunulsa da bu deneyimlere ait zihinsel bir varlık alanı varsayılır. Fenomenal deneyimlerin zihinsel bir varlık alanı oluşturmasının nedeni, bilimin onu klasik yöntemleriyle ele alamayıdır. Bu bakımdan nedensel güçleri bulunmayan bir varlık alanı öne süren her kuram, deneysel ve fiziksel açıdan incelenemeyen bir varlık alanı öne sürmüş demektir. Bu durum epifenomenalizmi düalizmin bir türü kılar” (sf. 29-30).

Epifenomenalizm her ne kadar fizikalist bir tez gibi dursa da düalist temellerinden dolayı nadiren savunulmuştur ve bazı kaynaklarda fizikalist araştırmacılar için bir tuzak olduğu belirtilmiştir (Revonsuo, 2016: 49). Epifenomenalizm bu düalist temelleri nedeniyle sıkça eleştiriye maruz kalmıştır. En sık başvurulan eleştirilerden bir tanesi Ockham’ın Usturası olarak bilinen ilkedir. Buna göre varlık sayısının en az olduğu sistem en mantıklı sistemdir. Ancak epifenomenalizmde zihinsel durumlara ait bilimsel araştırma yöntemlerine tabi tutulamayan bir varlık düzlemi kabul edildiğinden ötürü bu ilkeye uymaz (Heil, 2020).

Aynı şekilde epifenomenalizme getirilmiş daha sistematik eleştiriler de bulunmaktadır. En güçlü eleştirilerden birisi epifenomenalizm doğru olduğu takdirde beynimizin nöral aktivasyonlarının haberdar olmadığı fenomenlerden fenomen olarak nasıl söz edebiliyoruz sorusudur. Buna göre basit fenomenleri fenomen olarak algılayan özne nasıl bunun bir fenomen olduğunun farkına varabiliyor ve bunu dile döküyor? Bu durumda zihinsel bir olay fiziksel bir olaya neden olmuş olur ve epifenomenalist tez kendi içerisinde çöker. Bu durumda “epifenomenalizm doğruysa ileri sürülemez; ileri sürülüyorsa doğru olamaz” gibi bir ikileme karşılaşırlar (Tura, 2016: 201). Saffet Murat Tura 2016

tarihli bir çalışmada bu ikilemin çözümünü açıklasa da 2018 tarihli bir başka çalışmada epifenomenalizmi yanlışlamıştır. Bu durum “epifenomenalizm doğrusya ileri sürülemez; ileri sürülüyorsa doğru olamaz” ikileminin hala çözülemediğini göstermektedir.

Öte yandan epifenomenalizmin lehine pek çok nörobilimsel ve psikolojik bulgu saptanmıştır. Bunlar arasında Penfield deneyleri, fokal epileptik nöbetler, psiko-aktif moleküler ve enfeksiyon, tümör, dejenerasyon gibi beyinde gerçekleşen çeşitli hastalıklar bulunmaktadır (Çavuş, 2021; Tura, 2016).

1.2. Monizm (Tekçilik)

Monizm, tüm evrenin tek tip tözden var olduğunu savunan görüştür. Monist kuramlar bu tözün doğası hakkında birbirlerinden ayrılırlar. Kimi kuramlar evrenin tamamen fiziksel olduğunu (maddecilik) söylerken kimleri tamamen zihinsel tözden oluştuğunu (idealizm) söyler. Bir diğer kuramsa en alt seviyede ne fiziksel ne zihinsel olduğunu (tarafsız tekçilik) söyler (Revonsuo, 2016).

1.3. Materyalizm (Maddecilik)

Varlığın madde cinsinden olduğunu, sadece maddenin gerçek olduğunu bunun dışında hiçbir şeyin var olmadığını öne süren görüştür. Bu görüşe göre evrendeki tek töz maddedir, yalnızca maddeye varlık yükler (Cevizci, 1999: 560). Sahip olunan bütün bilginin deney ve gözlemlerle ulaşıldığını savunur. Maddecilik bilinci üç temel görüşle açıklar: (1) Bilinç karmaşık günlük hayatın, düşünüşün dilin oluşturduğu bir yanılsamadır. Gerçekte bilinç yoktur (elemeci materyalizm). (2) Bilinç beyindeki nörofizyolojik süreçlerin bir ürünüdür tamamen fizikseldir (indirgemeci materyalizm). (3) Bilinç, çok üst düzey ve özel bir beyin etkinliğidir. Gerçek ve tamamen fizikseldir (belirimci materyalizm) (Revonsuo, 2016).

2. Epifenomenalizmi Kapalı Bir Şekilde Reddeden Kuramcılar

Bu grupta anlatılan kuramcılar epifenomenalizmin savlarına ters düşen kuramlar geliştirmekle birlikte epifenomenalizmi doğrudan doğruya yanlışlamamaktadırlar, yine de kuramları epifenomenalist teze karşıdır. Bu kuramcılar Francis Crick ve Christof Koch, Antonio Damasio, Mark Solms ve Oliver Turnbull’dur.

2.1. Francis Crick ve Christof Koch’un Nörobiyolojik Bilinç Kuramı

Ortağı James Watson ile birlikte DNA’nın yapısını çözerek 1962 yılında Nobel ödülü alan Francis Crick, ödülünden sonraki kariyerine bir nörobilimci olarak devam etmiş ve göz fizyolojisiyle ilgili araştırmalar yapmıştır. Ardından Christof Koch ile birlikte bilincin nöral mekanizmalarını çözmek üzere bilimsel bir kuram geliştirerek o zamanlardaki bilim camiasının bilinç problemine yönelik önyargılarını yıkmayı başarmışlardır. Francis Crick’in bu çalışmaları bilinç probleminin bilimsel yöntemlerle ele alınmasının ilk örneklerini oluşturur, bu çalışmalardan sonra bilimde bilinç hakkında yapılan çalışmalar hız kazanmıştır.

Francis Crick’in (2000) yazdığı ve bu alandaki ilk bilim kitabı olmasıyla klasikleşen Şaşırtan Varsayım Crick’in nörobiyolojik kuramı için temel tezlerini ortaya sunar. Crick bir hipotez geliştirerek bunu sınamak için bilimsel yöntemler kullanır. Hipotez şudur: “Siz, neşeleriniz, üzüntüleriniz, anılarınız, iktiraslarınız, benlik ve özgür irade duygularınız ile aslında çok sayıda nöron ve bunlarla ilişkili moleküllerin bir arada davranışından ibaretsiniz” (Crick, 2000: 3). Bu hipotez aslında monist materyalist tüm kuramların temelini oluşturmaktadır, Crick’in bunu “şaşırtan” olarak nitelendirmesinin sebebi bilimsel olarak hiç ele alınmamış bir hipotez olmasından kaynaklanır.

Crick ve Koch’un bilinçle ilgili çalışmaları daha çok göz fizyolojisi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle Şaşırtan Varsayım’ın büyük bir bölümü görme işlevinin bilinçle ilişkisine ayrılmaktadır. Görme işlevi diğer duylara nazaran fenomenal yaşantılarla çok daha bütünlük bir yapıda bulunduğu ve deneysel olarak incelenemediğinden ötürü Crick ve Koch’un araştırmalarına konu olmuştur. Bu araştırmalarda diğer duylarla da ilişkili olan talamus kabuklarının bilinçli farkındalık oluşumu için kritik öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır: “Bilinç, kritik bir biçimde talamus-kabuk bağlantılarına dayanır. Ancak belli kabuk bölgelerinin 4. ve 6. katmanlarında önemli ölçüde salınım üretecek miktarda uzanımında bulunan salınım devreleri varsa olanaklıdır” (Crick, 2000: 279). Demektir ki bilinçli farkındalık için ihtiyaç duyduğumuz salınım devreleri alt ve orta duyuusal işlem katlarındadır. Talamus bilincin anahtarıdır.

Francis Crick ve Christof Koch, Crick'in 2004'teki ölümüne dek bilinç üzerine çalışmayı sürdürdüler. Crick ölmeden birkaç saat önce Koch ile yazdıkları bir makaleyle uğraşıyordu. Son dönem çalışmalarında bilinç ile beyinde pek bilinmeyen bir nokta olan klastrum'un ilişkisine değinmişlerdi. Kandel klastrum için şöyle yazar: "Beyin dokusunun bu tabakası, beyin korteksinin altında, deneyimin tekilliğini hayata geçiren mevki olarak konumlanmıştır. Korteksin tüm duyuşsal ve motor bölgeleriyle, ayrıca duygularda önemli rol oynayan amigdalayla bağlantı kurup bilgi alışverişi yapması haricinde klastrum hakkında çok az şey biliniyor. Crick ve Koch, klastrumunu orkestra şefine benzetirler. Doğrusu, klastrumun kurduğu sinir anatomisi bağlantıları orkestra şefi olmanın gereklerini karşılıyor; zira bilinçli farkındalığın tekilliği için gerekli olan çeşitli beyin bölgelerini birbirine bağlayıp eşgüdümlemelerini sağlayabiliyor" (Kandel, 2019: 490-91). Bunları dikkate alarak nörobiyolojik kuramın talamusla birlikte klastrumun da bilinçle yakından alakalı kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Nörobiyolojik kurama göre "bilincin işlevi, istemli davranışın planlanması ve uygulanmasında kullanılmak üzere dünyanın mevcut durumunu yoğun bir temsil içerisinde özetlemektir. Elbette, davranışın kontrolünün büyük bir bölümü bilincin dışında gerçekleşmekte ve alanında uzman ve eğitimli zombi failer tarafından korunmaktadır. Bu failer, dışarıdaki olaylara hızlıca, bilinçsizce ve basmakalıp bir biçimde tepki gösterebilirler –bunlar, beyin çıktısı kısmında iş gören refleks- benzeri modellerdir" (Revonsuo, 2016: 316). Bu demektir ki aslında nörobiyolojik kuram bilinç dışı düzeylerde zombilerin varlığını kabul ederek refleksif sistemin epifenomenal nitelikte olduğunu savunmaktadır. Öte yandan Crick için özgür iradenin de epifenomenal bir niteliğinin olması gayet makuldür (Blackmore, 2017) ancak Crick'e göre özgür irade de aslında bilinç dışı süreçlerle doğrudan alakalıdır ve yalnızca kısmi bir özgür iradede söz edilebilir (Crick, 2000). Ayrıca Crick'in kendisini tam bir monist olarak nitelendirdiği konuşmaları da bulunmaktadır, bu durumda düalizmin içerisinde yer alan epifenomenalizmin Crick için yanlış olması gerekmektedir (Blackmore, 2017). Her ne kadar nörobiyolojik kurama göre bilinç dışı süreçlerde epifenomenal nitelikler bulunsun da aslında bilinç seviyesinde epifenomenalizmin yanlışlanması gerekir çünkü şaşırtan varsayım gereği fenomenlere özgü farklı bir ontolojik düzey kabul edilemez. Bu gerekçelerle nörobiyolojik kuram epifenomenalizmi reddetmektedir.

2.2. Antonio Damasio'nun "Olanın Hissi Anlamında Bilinç" Kuramı

Bilinç, nörobilimde genellikle uyanklık ve farkındalık terimleriyle tanımlanır (Solms Turnbull, 2013). Bu tanımın daha çok "zihne" işaret ettiği söylenebilir. Damasio bu tanımdaki terimlere "ben"(self)in de dahil edilmesi gerektiğini öne sürer. O'na göre bilinç, "Uyanık olmak, işlemekte olan bir zihne sahip olmak ve bu zihnin içerisinde indirgenmemiş, otomatik, birincil şahıs olarak deneyimleyen bir 'ben' hissine sahip olmak" tır (Damasio, 2010 akt: Hanoğlu ve ark., 2016). Bilinçli bir zihne sahip olmamız için, bilinçli zihin içerisinde "benlik" sahibi olmamız gerekir. Benlik, zihnin içine subjektif bir açılım ekler ve ancak "ben" zihin içinde olduğu zaman biz tümüyle bilinçli sayılırız (Damasio, 2011). Damasio bilincin hem duygu ortaya çıkarıcı mekanizmanın hem de kendisinin 'benlik' hiyerarşisinde İlk-benlik (protoself) olarak adlandırdığı katmandaki değişimlerin bir sonucu olduğunu ifade eder (Tepeli-Temiz ve Hanoğlu, 2019).

Benlik, birbiri üzerine oluşan nöroanatomik basamaklardan oluşur. Damasio, benliği evrimsel/biyolojik bir temele oturtur böylece onu bir zihin aygıtının bir ürünü ya da aşkın bir töz olma indirgemeciliğinden kurtarır. Buna göre benlik dış dünya ile ilişkimizde bir referans noktası, bilinçli zihnin gelişiminde merkezi bir rol almaktadır (Tepeli-Temiz ve Hanoğlu, 2019). Bilincin oluşumunda duyguların nedensel bir rolü vardır. Bunların ilki Duygu (emotion), bir uyarıcının tetiklediği bir dizi nöral reaksiyondur. İkincisi His (feeling), duygulara bağlı olarak ilk-ben'de tetiklenen nöral aktivitelerdir. Hisler ortaya çıktıkça canlılığın algısı değişir. Üçüncüsüyse Hislerin hissi (feeling of feelings), ilk iki durumun sonucunda ortaya çıkan ilişkidir (Tepeli-Temiz ve Hanoğlu, 2019).

Damasio'ya göre benlik üç katmandan oluşur: (i) İlk-benlik (protoself), (ii) Çekirdek benlik (core-self) ve (iii) Otobiyoğrafik Benlik. Protoself, ilk katmandır. Organizmanın bedensel görünümünü temsil eden imgelerin, haritaların bir araya gelmesinden oluşur. Buradaki aktiviteler bilinçsiz gerçekleşir ve birçok farklı tür de protoself'e sahiptir. Organizmadaki değişim an be an kaydedilir ve bu değişime göre protoself modifiye edilir veya değişir. Diğer iki katman bunun üzerine inşa edilir (Damasio, 2006).

Coreself, ikinci katmandır. Protoselfteki değişimlere bağlı olarak oluşur. Organizma ve nesne arasındaki etkileşimle inşa olur. Nesnedeki değişime göre anlık olarak değişme gösterir ve nesneyi bilme hissimizin oluşumunu ve bilinen nesneyi diğerlerinden ayırt etmemizi sağlar (Damasio, 2006).

Otobiyoğrafik kendilik, üçüncü katmandır. İnsanın diğer türlerden ayırt edici düzeyde ileri bilincinin sebebidir. Kişisel bellek, geçmiş deneyimler ve gelecek planları gibi otobiyoğrafilerden oluşmak-

tadır. Dikkat, dil, tahayyül, yaratıcılık gibi yapılar buradadır. Otobiyografik kendilik ikili bir yapı sergiler: Bilinçli, erişilebilir ve bilinçdışı erişilemezdir. Çünkü bu katmanda tüm yaşanan deneyimler bilinçli ya da bilinçdışı süreçlerle tekrar tekrar inşa edilir, değerlendirilir ve yeniden düzenlenir (Tepeli-Temiz ve Hanoğlu, 2019).

Bunlara göre Damasio'nun bilinç kuramı, bilincin oluşum süreçlerini beyindeki nöroanatomik yapılarla tanımlar, bilinci evrimsel/biyolojik bir temele oturur. Damasio, Descartes'ın Yanılgısı (2006) kitabında frontal lob hasarlı, sağ yarım küre hasarlı, amigdala hasarı ya da yokluğu gibi beyin hasarı vakaları ile zihin ve duyguların birbirinden ayrılmayacağını öne sürer. Ve yalnızca zihin ve beyin arasında bir ayrımın değil zihinle beden arasındaki ayrımın da bir kurgudan ibaret olduğunu, zihnin en az beynin olduğu kadar bedenin de bir parçası olduğunu iddia eder (Damasio, 2006:130). Yine aynı kitabında "Zihin-vücut etkileşimine başka örnekler de verilebilir: Üzüntü ve kaygı, bilindiği gibi, cinsel hormonların düzenini değiştirerek hem cinsel güdülerde hem de kadınların adet çevrimlerinde değişikliğe neden olur. Yine beyindeki işlemlere bağlı bir hal olan mahrumiyet, ters yöndeki etki, yani vücuttan beyne gelen kimyasal maddelerin etkisi de gözlemlenmiştir kuşkusuz. Tütün, alkol ve uyuşturucu ya da uyarıcı maddelerin (tıbbi veya değil) beyne girerek işlevi tarzını değiştirmeleri ve böylece zihni de etkilemeleri hiç şaşırtıcı değildir" diyerek iddiasını destekler (Damasio, 2006:132-133). Yapıtlarında açık bir şekilde epifenomenalizmi reddetmese de geliştirdiği bu fikirler epifenomenalizm için ciddi eleştiriler doğurmaktadır. Ele aldığı fikirler kapsamında Damasio epifenomenalist tezi zihnin de bedene etki edebileceğini savunarak reddetmektedir.

2.3. Mark Solms ve Oliver Turnbull'un Çift Görünümlü Tekçiliği ve Nöropsikanaliz

Nöropsikanaliz, psikanalitik yorumların nörobilimsel açıklamalarını yapmayı amaçlayan bilimsel bir harekettir. Bir nörolog olan Freud'un henüz psikanalitik kuramını yeni şekillendirdiği yıllarda ortaya attığı "psikolojiyi nörolojik temeller üzerine kurma" fikri "Bilimsel Bir Psikoloji Projesi" ismiyle arkadaşı Flies'e yolladığı mektuplarda göze çarpar. Freud bu mektuplarda henüz yeni kurmakta olduğu kuramını nöronlar arasındaki etkileşimlere bağlamanın yollarını aramaktadır ancak o dönemin teknolojik yeterliliği bu teoriyi geliştirmek için yeterli değildir. Bu nedenle Freud psikanalitik kuramını yıllar içerisinde geliştirse de bu fikirlerinin nörobilimsel açılımlarının yapılacağını da öngörmüştür. Freud'un en bilinen eserlerinde de sıklıkla arka planda duran organik açılımlar bu öngörüsünü desteklemektedir (Solms ve Turnbull, 2013; Tura, 2005).

Freud'un bu öngörüsü sonradan Mark Solms ve Oliver Turnbull'un çalışmalarında geliştirilerek nöropsikanaliz akımının doğmasını sağlamıştır. Nöropsikanalizin öncülü olarak kabul edebileceğimiz Henri Ey'in organo-dinamik teorisi bilinç problemini görmezden geldiği için bilimsel açıdan fazla ilerleyememiş ve gözden düşerek terk edilmiştir. Nöropsikanaliz ise bilinç problemiyle daha sıkı bağlara sahip olduğundan ötürü psikanaliz ve nörolojiyi birleştirmeye çabalayan başka girişimlerden daha sağlam temeller geliştirmiştir (Tura, 2005). Nöropsikanalize göre aslında bilinç problemi hakkında ortaya atılan pek çok fikir felsefenin alanındadır ve bilimsel incelenemeye müsait değildir, o nedenle bilimsel açıdan bilincin gizemi kesin bir şekilde çözülemez (Solms ve Turnbull, 2013).

Bilinç, bir problem olarak ele alındığı zaman bilim için aşılması gereken bir soruna dönüşür. Bu nedenle nöropsikanaliz bilinç üzerine ayrıntılı bir kuram sunmaz ancak onu yok saymadığı da kesindir. Solms ve Turnbull, materyalist ve düalist görüşlere çeşitli eleştiriler getirirler, buna göre düalizm tezi düşünsel gerçekliğin fiziksel gerçekliğe etki edebileceğini savunduğu için bilimle çelişir, öte yandan materyalist tez ise bilinci direkt maddeye indirgeyerek ya da onun bir formu kabul ederek kesin olmaktan uzak bir sorun ortaya çıkarır. Yine de nöropsikanalizin materyalist temellere oturtulduğu da açıktır. Solms ve Turnbull, bu engeli aşmak için "çift görünümlü tekçilik" adını verdikleri bir tez öne sürerler. Buna göre beyinde geçen nöral süreçler ve fenomenal olaylar bir ve aynı şeydir ancak insanlar tarafından farklı algılama yöntemleriyle kavranırlar. Fenomenal yaşantılarımızı içe bakış yöntemiyle, nöral süreçlerimizi de bilimsel yöntemlerle kavrarız ancak aslında bu ikisi bir ve aynı şeydir (Solms ve Turnbull, 2013). Bu bakımdan bir özdeşlik tezi gibi dursa da aslında ondan büyük bir noktada ayrılmaktadır: Çift görünümlü tekçilik fenomenal yaşantıyı beyne indirgemekten yana değildir, beyin olayları ve fenomenal deneyimler bir madalyonun iki yüzüdür. Hangi yüzden bakarsak oraya göre bir görüş geliştireceğimiz için aslında ortada bir indirgeme yoktur, ancak bu ikisi farklı şeyler de değildir çünkü madalyon hala tek bir madalyondur (Tura, 2005).

Solms ve Turnbull, nöropsikanaliz çalışmalarında duygulanıma büyük bir önem verirler. Bunun nedeni Freudyan kuramda duygulanımın ve içgüdüsel süreçlerin özellikle id kavramında büyük bir yer kaplamasıdır. İnsanda duygulanım limbik sistem tarafından sağlanır (Panksepp, 2017) ve üst-beyin

sapı burada büyük bir öneme sahiptir. Aynı zamanda üst-beyin sapı uyku/uyanıklık, içgüdüsel/duygusal eylemler gibi süreçler için de kritiktir (Solms ve Turnbull, 2013).

Uyku ve uyanıklık bilinç kavramıyla yakından ilişkilidir. Bilincin bilinen pek çok anlamından birisi de farkındalıktır (Zeman, 2017). Farkındalık, organizmanın sadece ve sadece uyanıkken gerçekleştirdiği bir eylemdir bu nedenle aslında bilinç uyanıklığa bağlı olarak gelişmekte ve işlemektedir. Etoloji çalışmalarına göre prefrontal korteksi başta olmak üzere farklı korteks yapıları çıkarılan kobaylarda uyuma ve uyanma devreleri hala aktiftir. Bu demektir ki kortikal yapılar aslında uykumuzla ve dolayısıyla da farkındalık ve bilinçle sandığımız kadar alakalı değildirler. Öte yandan üst-beyin sapı kesilen kobaylarda uyku bozuklukları gözlemlendiği için bu bölgenin uykuyla derin bir bağlantısı vardır. Bu bulgular ışığında Solms ve Turnbull (2013) bilincin oluşumu için beyindeki en kritik yerin bazı pontik çekirdekler olduğunu savunmuşlardır.

Freud'un id kavramı ilkel bir kendilik anlayışı sunduğu için limbik sistemdeki bazı yapıların aktivasyonu ile açıklanabilir (Solms, 2013). Eğer öyleyse id'in bilinçli olmak durumuyla yakından bir bağlantısı olmalıdır. Solms'e (2013) göre durum tam olarak böyledir ve asıl bilinçli olan id kavramıdır, ego ise bilinçle ilgili özelliklerini id'den alır. Bilincin ilkel biçimleri aslında afektlerdir (duygulardır) ve bu nedenle limbik sistemle bağlantılı bir bilinç anlayışı nöropsikanalizin temellerinde yer alır (Solms, 2014). Bu durum Panksepp'in kendilik kuramıyla da uyumludur.

Çift görünümlü tekçilik bazı yönleriyle eleştiriye açıktır. İlk olarak nöropsikanalizdeki madalyon kavramlarında bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Örneğin madalyona göre fenomenal yaşantı ve nöral süreç bir ve aynı şeydir. Ancak beyindeki her nöral süreç bir fenomenal yaşantı oluşturmaz, o halde bu fenomenal yaşantı oluşturmayan nöral süreçler için madalyonun öbür yüzünde ne vardır? Nöropsikanaliz bu soruya yanıt vermemektedir (Tura, 2005). Öte yandan nöropsikanalize göre "bilimsel gözlemin sınırları vardır" (Solms ve Turnbull, 2013: 69). Bu bilim anlayışı bilinç konusunda herhangi bir çözüm sunmamızı engellediği gibi fizik-metafizik ayrımını da körlemesine yapmamıza neden olur. Bu nedenle bilimsel bir kuramın daha sınırsız bir bilim anlayışı geliştirmesi gerekir.

Nöropsikanaliz, epifenomenalist tezi psikanaliz bağlamında üstü kapalı bir şekilde eleştirir. "Organik tanımlayıcı psikiyatri semptomun ardındaki patojen unsurları beyinde geçen fizyopatolojik nöral süreçlere dayandırır; buna karşılık psikodinamik okula göre bir semptomun (bir davranışın ya da bir rüyanın) nedeni, onun psikanalitik yorum çalışmasıyla anlaşılabilir anlamıdır. Bu durumda ise şu metafizik sorunla karşılaşırız. Her davranış aynı zamanda fiziksel bir beden hareketi olduğuna göre nasıl oluyor da psikanalizle ulaşılan anlam fiziksel bir harekete neden olabiliyor? Bu ciddi bir sorundur, çünkü böyle bir durum çağdaş bilim çerçevesinde açıkça imkansız görünür! Demek ki psikanalitik anlamın aynı zamanda fiziksel bir beyin olayı olması da gerekir" (Tura, 2011: 246). Nöropsikanaliz göstermektedir ki psikanalitik anlam aslında bir beyin olayıdır, buna göre psikanalitik yorum semptomun ardındaki neden olabildiği için epifenomenalizm yanlışlanmış olur. Çünkü psikanalitik yorum aslında bir fenomenal deneyime atfedilen anlamdır ve bunun fiziksel olarak davranışa neden olması psikanalitik yorumun epifenomen olmadığını gösterir. Öte yandan Tura'nın (2011) bu ifadesi aslında psikanalizin düalist bir temele sahip olduğunu gösterse de çift görünümlü tekçilik bunu yanlışlamaktadır. Dolayısıyla nöropsikanaliz düalist gözükse de ancak materyalist ve anti-epifenomenalist bir kuramdır.

3. Epifenomenalizmi Açık Bir Şekilde Reddeden Kuramcılar

Bu grupta yer alan kuramcılar epifenomenalist tezi açık bir şekilde yanlışlamakta ve bununla ilgili epifenomenalizme özel olarak bazı argümanlar geliştirmektedirler. Bu tarz argümanları ilk grubun üyelerinde görmemiz mümkün değildir çünkü o grupta yer alan kuramcılar epifenomenalizme karşı olduklarını hiçbir yayında belirtmemişlerdir. İkinci grubun üyeleri arasında Saffet Murat Tura, Daniel Dennett, John Searle, Paul Churchland ve Patricia Churchland bulunmaktadır.

3.1. Patricia ve Paul Churchland'ın Eliminatif Materyalizmi ve Nörofelsefe Akımı

Nörofelsefe, büyük felsefi problemlerin çözümünde nörobilim ile felsefenin birlikte çalışması gerektiğini savunan monist materyalist, natüralizmi temel alan ve bilimsel yönelimli bir felsefi sistemdir (Churchland, 2019; Tümkaya, 2017). Nörofelsefe psikoloji ve nörobilimin ortaklaşa evrimi sayesinde gelişecek ve bugün bilinç kavramı bünyesinde yer alan sorulara bilimsel cevaplar sağlayacaktır (Churchland, 2019). Aslında nörofelsefe bir beyin kuramı olarak nörobilim içerisindeki felsefi arka plan eksikliğini doldurmak adına geliştirilmiş bir sistemdir.

Eliminatif (eleyici) materyalizm ise nörofelsefede kullanılan folk psikolojideki kavramların bilimden elenmesi gerektiğini savunan görüştür (Churchland, 2012; Churchland, 2019). Eliminatif materyalizmin indirgemeci materyalizmden ayrıldığı nokta bilinç kavramıdır, eliminatif materyalistlere göre bilinç tamamen folk psikolojiye dayalı bir kavram olduğundan ötürü aslında gerçekliğimizde yer almaz, bu sadece nöral ateşlemelerimize verdiğimiz bir isimden ibarettir ve ortada indirgenmeye uygun bir materyal bulunmamaktadır (Revonsuo, 2016).

Eliminatif materyalistler bilinç kavramının bilimden elenmesi gerektiği görüşünü savunurken genellikle kimya tarihinde yer alan flojiston örneğini verirler. Buna göre yanma olayının oksijenle ilişkisi henüz keşfedilmemişken flojiston isimli gizemli bir maddenin yanma tepkimesi sırasında yanan maddeden açığa çıktığına ve yanmaya sebep olduğuna inanılırdı. Oysa yanma olayını inceleyen ilk kimyagerler flojistonun aksi gibi davranan oksijen ile karşılaştılar, oksijen yanmakta olan maddeden açığa çıkmıyor, tersine dışarıdan gelip yanan maddeye bağlanıyordu. Bu keşfedildikten sonra yanmanın oksijen kuramı kabul edildi ve flojiston kuramı bilimden elenerek tarihe karıştı. Eliminatif materyalizme göre bilinç kavramı da tıpkı flojiston kuramı gibi bilimden elenecek ve tarihe karışacaktır (Revonsuo, 2016).

Paul Churchland'a göre suyun H₂O olması gibi kırmızının da beyinde gerçekleşen belli başlı nöral örüntülerden ibaret olması gerekir, yani ortada zihinsel bir kırmızı fenomeninden ziyade beyinde ateşlenen ve kırmızı görmeye sonuçlanan bir nöral örüntü bulunmaktadır. Öte yandan eliminatif materyalizm görüşü bu nörobilimsel ve psikolojik açılımların gelecekteki bilim ile aydınlatılacağını öngörerek kategorik bir hataya düşer, günümüzdeki bilimsel koşullarla değil bilimin geleceğindeki belirsiz koşullarıyla ilgilenir (Tura, 2018).

Ancak eliminatif materyalizmin elemeye çalıştığı bilinç kavramı her ne kadar folk psikolojik bir kavram olsa da flojistonun aksine doğrudan deneyimlediğimiz bir psikolojik gerçekliğe tekabül ettiğinden ötürü inandırıcılıktan uzaktır. Bu kuramın geliştiricilerinden birisi olan Patricia Churchland da sonradan eliminatif materyalizm tezini bırakarak bilincin bilimsel olarak incelenebilecek doğal bir fenomen olduğunu savunan daha ılımlı içebakışsal bir yöntemi savunmaya başlamıştır (Churchland, 2002 akt. Revonsuo, 2016).

Bilinç kavramındaki karışıklıktan ötürü bazı filozoflar ve bilim insanları eliminatif materyalizmdeki "eleme" iddiasının yanıltıcı olduğuna işaret ederek eliminatif materyalistlerin aslında var olmadıklarını savundukları bilinç gibi folk psikolojik kavramların nasıl elemek istediklerinden dem vururlar: zaten var olmayan bir şeyin elenmeye çalışılması bir çelişki doğurur (Heil, 2020). Bu eleştirinin daha gelişmiş bir versiyonuna göre ortada elenmesi gereken bir şeyin zaten hiç var olmaması eliminatif materyalizmin kurduğu öncüllerde bir yanılgıya yol açar, bu kuramın doğru olması onun aynı zamanda doğru olmamasını da gerektirir. Bu haliyle eliminatif materyalizm kendi halinde çelişik bir kuramdır (Çavuş, 2021). Eliminatif materyalizm ancak bilinç kavramına hiç değinmeyen doyurucu bir nörobiyolojik kuram sunabilirse tutarlı olacaktır (Revonsuo, 2016) ancak eliminatif materyalistler bu nörobiyolojik kuramı geleceğin biliminden bekledikleri için o zamana kadar eksik kalmaya devam edeceklerdir.

Eliminatif materyalizm, epifenomenalizm tezini bazı yönlerden eleştirmiştir. Bu eleştiriler çürütülmeye yatkın nitelikte olsalar da (bknz. Tura, 2016; 2018) epifenomenalizm için güçlü bir muhalif kanat oluştururlar. Özellikle Paul Churchland'ın epifenomenalizm eleştirileri oldukça büyük bir önem taşır.

Churchland ilk olarak Nagel'in (2020) ünlü "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" isimli makalesindeki tezlerini eleştirir. Bu makaleye göre yarasalar hakkındaki tüm fiziksel ve kimyasal süreçleri bilsek bile yarasa olma deneyiminin neye benzediğini bilemeyiz. Yarasa argümanına göre yarasalar hakkındaki teorik bilgilerimiz pratik bilgilerimiz arasında mutlaka bir fark olması gerekmektedir, yarasa olma deneyimi bizim fiziksel niteliklerimizi değiştirmez ancak tek başına farklı bir deneyim yaratır. Demektir ki bu ikisinin arasında bir bağ bulunmaz, yani epifenomenaldir. Churchland yarasalar hakkındaki her şeyi bilsek de yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilemeyeceğimizi kabul eder ancak ona göre süperiletkenle ilgili her şeyi bilmek bizi süperiletken, hamilelikle ilgili her şeyi bilmek de bizi hamile yapmaz. Bizi hamile ya da süperiletken yapan bu teorik bilgilerin bizim için de doğru olmasıdır. Demektir ki yarasa olmayı deneyimleyebilmek için bu deneyimin fiziksel teorisinin bizim için doğru olması gerekmektedir (Tura, 2018: 72).

Churchland'ın bir diğer eleştirisi Jackson'un (1986) Bilgi argümanıdır. Bu argümana göre Mary isminde bir nörofizyolog renklerle ilgili her şeyi bilmektedir ancak daha önce renkleri hiç görmemiştir. Renkler hakkında bilmediği hiçbir şey olmayan Mary bir gün renkleri görmeye başlar. Soru şudur: Mary yeni bir şey öğrenmiş midir? Eğer öğrenmişse renkler hakkında nörobilimsel olarak açıklanamayan bir şeyi öğrenmiş demektir. Bu durumda renkli görme deneyimi fiziksel olarak etki etmeyen bir fenomendir yani epifenomenaldir. Churchland'a göre Mary'nin renk tanışıklığıyla ulaştığı durum bir şey hakkında bilgi değildir, bir şeyin teorik bilgisine sahip olmak pratikte bir bilgimiz olmasını

gerektirmez. Bir şeyi yapabilmek o şeyin teorik bilgisi değildir (Tura, 2018: 73).

Churchland'ın öteki eleştirisi ise Chalmers'ın (1996 akt. Tura, 2018) ünlü Zombi argümanı hakkındadır. Bu argümana göre bize fiziksel olarak özdeş olan ancak bizim gibi fenomenal bir iç yaşantısı olmayan varlıkların bizim gibi davranabilmesi mümkündür. Yani bir diğer deyişle çevremizdeki hiç kimsenin bir iç yaşantısı olup olmadığını kesin bir şekilde bilemeyiz. Bu durumda fenomenal deneyimlerimiz aslında hem fiziksel değildirler hem de bize hiçbir etkide bulunamazlar. Churchland'ın eleştirisine göre Descartes bundan birkaç yüzyıl önce Chalmers'ın tam tersi olarak bedenden ayrı bir ruhun var olduğunu ileri sürmüştü ve bunun mümkün olduğunu savunuyordu. Bugün bu fikrin artık geçersiz olduğunu biliyoruz ve Chalmers'ın bu fikri de bilimsel gelişmeler sayesinde inandırıcılığını yitirecektir. Sağduyu psikolojisi de acı çekmek gibi fenomenal deneyimlerin davranışlarımıza etki ettiğini göstermektedir, bu bakımdan aslında fenomenal iç yaşantılarımız bizi fiziksel olarak etkileyebilmektedir (Tura, 2018: 74).

3.2. Saffet Murat Tura'nın Ontolojik Özdeşlik Tezi

Bilinç problemiyle ilgili Türkçe'de özgün çalışmalar yürüten psikiyatr Saffet Murat Tura, bu alanın Türkiye'deki duyurucularından birisidir. Erken dönem çalışmalarında bilinç probleminin felsefe ve bilimle olan ilişkisine değinerek nörobiyolojik bir zeminde bu problemin çözüme kavuşacağını vurgulamıştır (Tura, 2002; 2007). Kendi özgün kuramı olan ontolojik özdeşlik tezini her ne kadar epifenomenalizm üzerine kursa da sonraki çalışmalarında epifenomenalizme karşı bir tavır alarak tezini yeniden geliştirmiştir.

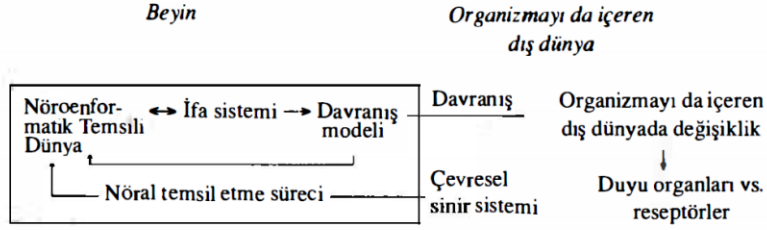
Saffet Murat Tura bilinç problemini anlamamız için şöyle bir örnek vermektedir: fokal epilepsi örneğinde neden ve sonuç fizikseldir ve fizik-kimya bilimleri bünyesinde açıklanabilir ancak beyindeki bozulmuş mezolimbik dopamin aktivitesinin fiziksel bir olay olmasına karşın bir insanın kendini Mesih sanması ve Tanrı ile konuştuğuna inanması salt fiziksel bir olay değildir çünkü semptomun aynı zamanda bir mana özelliği de vardır. Bu örnek bilinci anlamamız için önce mana problemini kavramamız gerektiğini gösterir (Tura, 2011).

Tura'ya (2011) göre mananın öncülü maddedir. Mana kavramı maddenin yorumlanmasıyla açığa çıkar. Bunun için Tura, diyalektik materyalizmin yeni bir yorumuyla mana probleminin çözülebileceğini öne sürer. Tura'nın diyalektik materyalizm yorumunda üç temel tez bulunur. Bunlar (i) fizikalist-materyalist tez, (ii) natüralist hermeneutik tez ve (iii) diyalektik tezlerdir. Tura'ya göre doğa kendi içerisinde anlaşılabilir ve çözümlenebilecek bir yapıdır, ayrıca bu yapının içerisinde yer alan her şey fizik biliminin epistemolojik sınırları içerisinde açıklanabilir. Mana, rasyonel tarzda örgütlenen maddi bir olayın fizik ve kimya bilimleriyle anlaşılabilen özelliğidir ve hermeneutik (yorumsama) ile anlaşılır. Bu ikisinin diyalektik bir bütünselliği bulunmaktadır. Tura'ya göre doğanın bu işleyişi öznesiz bir süreç olarak gelişir, yani ona göre doğada edim yoktur, olay vardır. Bu düşüncesini fotosentez olayını örnek göstererek açıklar: Aslında fotosentez bitkilerin yaptığı bir şey değildir, fotosentez olayı bitkilerin yapraklarında meydana gelir. O halde insanlar düşünmez, düşünme olayı insanlarda meydana gelir (Çavuş, 2021; Tura, 2011).

Bilinç ise madde olarak nitelendirilen beyinde meydana gelen bir olay olmasına karşın fizik ve kimya bilimlerinde anlaşılabilir, bu nedenle bilinç bir mana özelliğidir. Ancak bilinci anlamak için bilinci doğa bilimlerinin perspektifinden incelememiz gerekir. Tura bunun için önce eşölçümlü olmama probleminin çözülmesi gerektiğini ifade eder. Bu probleme göre doğada meydana gelen olayların sebep-gerekçe veren açıklamalarla (niçin sorusunun cevabı) mı yoksa fiziksel-nedensel açıklamalarla (nasıl sorusunun cevabı) mı açıklanması gerektiği belirsizdir. Tura bu problemde kurtulmak için biyo-fonksiyonalizm ismini verdiği bir yöntem önerir. Bu yöntemde doğa olayları fonksiyonel maksatlarına uygun olup olmamaları yönünden değerlendirilir. Bu demektir ki biyo-fonksiyonalizm olayları hem doğal (nasıl sorusuna cevaben) hem de normatif (niçin sorusuna cevaben) olarak irdelemiş olur. Biyo-fonksiyonalizmin natüralist hermeneutik tezinin analitik felsefe terminolojisiyle geliştirilmiş ve güncelleştirilmiş versiyonu olduğu söylenebilir (Çavuş, 2021; Tura, 2016).

Bu tezler Tura'ya bilinci doğa bilimleri bünyesinde açıklayabilmek için yeterli donanımı sağlar. Tura özdeşlik kuramının diğer monist materyalist kuramlardan daha açıklayıcı olduğunu düşünerek kendi tezini bu kurama göre şekillendirir. Bu nedenle ontolojik fenomenal özdeşlik tezi şu şekilde özetlenebilir: fenomenal yaşantılar ve beynin nöral faaliyetleri fizik biliminin epistemik sınırları içerisinde açıklanamayacak şekilde ontolojik olarak bir ve aynı şeydir. Bu demektir ki gündelik hayatımızda deneyimlediğimiz fenomenal yaşantılarımız beynin nöral faaliyetleriyle birlikte ortaya çıkar ancak bunu fizik bilimi tarafından gözlemleyemeyiz. Bunu daha çok biyo-fonksiyonalizm yöntemiyle ayırt ederiz, çünkü bilinç aslında bir mana özelliğidir (Çavuş, 2021; Tura, 2016; 2018).

Şekil 1. N3 tarzı Biyo-fonksiyonel "Zombi" Beyin Modeli (Çavuş, 2021: 114).

Tura'nın ontolojik özdeşlik tezi iki kitaba yayılmış bir şekilde geliştirilmiştir. 2016 yılında yayımlanan *Beynin Gölgeleleri*'ne göre bu tezin ismi ontolojik nöro/fenomenal özdeşlik tezidir ve Tura bu tezi epifenomenalizmi savunarak şekillendirmiştir. Sonraki kitabı *Zor Problem: Bilinç'te* (2018) ise epifenomenalizmin yanlış olduğu savunulmuş ve özdeşlik tezindeki epifenomenalist temel temizlenmeye çalışmıştır, bu sırada tezin ismi değiştirilerek ontolojik özdeşlik tezi adını almıştır. Tura'nın tezini önce epifenomenalizm bünyesinde kurup ardından epifenomenalizmi yanlışlaması Çavuş'a (2021) göre bazı mantıki tutarsızlıklara sebebiyet verir. Buna göre Tura ilk tezi için soyut bir beyin modeli geliştirmiştir ve bunu epifenomenalizmin doğruluğunu kanıtlayacak şekilde kurgulamıştır. Oysa sonradan epifenomenalizmi yanlışladığında aynı beyin modeli fonksiyonel açıdan değiştirilmeden kalmıştır. Bu durum Çavuş'a (2021) göre mantıki bir tutarsızlık doğurur.

Bahsi geçen bu beyin modeline Tura "N3 tarzı Biyo-fonksiyonel 'Zombi' Beyin Modeli" ismini vermiştir. Buradaki zombi kavramı Chalmers'in zombi argümanına bir göndermedir. Buna göre Tura'nın beyin modeli hiçbir fenomenal yaşantıya ihtiyaç duymadan yani bir zombi olarak çalışmaktadır (Çavuş, 2021; Tura, 2016; 2018).

Bu modelde duyu organları ve reseptörler, dış dünya hakkında fiziksel ve kimyasal ölçümler yaparak beyne sinyaller gönderen araçlardır. Beynin girdilerini bu sinyaller oluşturur ve beyin bu girdileri nöral olarak gerçekleştirilen enformasyonlardan oluşan temsili bir dünya modeline dönüştürür. İfa sistemi ise belli bir organizmanın belli bir amacını gerçekleştirmek için yanıt davranışını oluşturur. Dış dünyanın beyindeki bütün nöroenformatik temsillerini, belli bir maksada yönelik davranışa göre düzenleyen ifa sistemidir. Beynin çıktıları ise çevresel sinir sistemi üzerinden kaslara yollanan ve davranış oluşturan sinyallerdir. Bunlar dilsel veya dilsel olmayan davranışlar olabilir. Bu modele göre beynin girdileri ve çıktıları tamamen beyinden kaynaklıdır. Yani bu modelde beyin ancak dolaylı yoldan beden dışı dünya ile ilişki halindedir (Çavuş, 2021: 114-15).

Tura'nın ontolojik özdeşlik tezindeki beyin modeli epifenomenalizmin tam karşısında konumlanmaktadır. Çünkü ontolojik özdeşlik tezine göre işleyen beyin modelinde fenomenal yaşantılar ve nöral faaliyetler aslında aynı şeylerdir. Oysa epifenomenalizme göre bu ikisi farklı kavramlar olup fenomenal yaşantılar nöral faaliyetlerin doğrudan sonucudur. Tura kendi teziyle epifenomenalizmin karşıt olduğunu ve epifenomenalist tezin yanlış olduğunu kanıtlamak için zombi paradoksu adını verdiği bir argüman geliştirir (Tura, 2018).

Bu argümanda tıpkı Jackson'ın (1986) Mary argümanında olduğu gibi nörofizyoloji uzmanı bir Mary bulunmaktadır ve epifenomenalizmin doğru olduğunu düşünmektedir. Ancak aynı zamanda Mary bir trafik kazasında sol kolunu kaybetmiştir ve fantom ağrıları hissetmektedir. Mary, ağrılarını saptayabilmek için kendi üzerinde dış gözlemci gibi incelemeler yapar. Bu sırada sağ eliyle kolunun koştuktan sonraki boşta kalan bölümünü (eskiden sol kolunun bulunduğu ancak şimdi uzay boşluğu olan bölgeyi) işaret ederek "fantom ağrım burada" der. Bunu F önermesi olarak kodlar. Mary'nin beyinde ağrı fenomenal yaşantısının meydana gelmesi için bazı nöronlar ateşlenmiş, nöral haritalama sistemiyle ağrının uzay bölgesindeki konumu hesaplanmıştır. Mary, beyinin bu nöroenformatik çıktısına NE1 adını verir ve F önermesiyle beyinin nöroenformatik çıktısı olan NE1'i kodlar (Çavuş, 2021; Tura, 2018).

Tura'nın beyin modeline göre F önermesi ile NE1 nöroenformatik çıktısı ontolojik olarak bir ve aynı şeydir. Yani aslında Mary F önermesini rapor ettiğinde aynı anda NE1 nöroenformatik çıktısını da rapor etmiş demektir. Fakat Mary epifenomenalizme inandığı için F önermesiyle kodladığı fantom ağrı fenomenal yaşantısının fiziksel ölçüm aletleriyle tespit edilemeyeceğini ve ölçülemeyeceğini bilmektedir çünkü o fiziksel olarak açıklanamayan bir durumdur. Demektir ki Mary F önermesiyle gerçekleşen NE1 nöroenformatik çıktısını rapor etmiş olamaz çünkü bu durumu fiziksel olarak incelemek mümkün değildir. Ancak Mary'nin F önermesini rapor ettiği ampirik olarak doğrudur. O halde epifenomenalizm yanlıştır (Çavuş, 2021; Tura, 2018).

3.3. Daniel Dennett'in Kartezyen Tiyatrosu ve Çoklu Taslaklar Kuramı

Bazı düşünürler Descartes'ın Kartezyen düalizmi temelinde beyindeki bilinçsiz nöral süreçlerin beyin bir bölgesindeki bilinçli alanı aktive ederek bilincin ortaya çıktığını savunur. Dennett bu etkileşim düşüncesine Kartezyen Tiyatro adını verir (Dennett, 1991 akt. Özünur, 2016). Bu kuramcılara göre beyinin algı sistemi, motor hareketleri sağlayan, duyumları kaydeden bir düzendir ve bellek, karar mekanizması, akıl yürütme gibi alt sistemleri ayrı olarak ele alırlar. Dennett'e göre bu kuramcıların alt sistemlere bu kadar çok eğildikleri için kendi kuramlarının hala zihin ve beden belirsiz bir merkezinin olduğunu varsaydıklarının farkında değillerdir (Dennett, 1991 s.39 akt. Özünur, 2016). Dennett, Descartes'ın birinci tekil şahıs perspektifinin hatalı olduğunu söyler. O'na göre bilinçli durumlarımızın bize nasıl geldiğini bilebiliriz, gerçekte ne olup bittiğini değil. Bu sebeple insanların iç gözlemin güvenilirliği konusunda aldandığını söyler (Dennett, 2017). Bu yüzden üçüncü şahıs perspektifinden oluşturulacak bilinç kuramının ayaklarının yere daha sağlam basacağını öne sürerek Heterofenomenoloji görüşünü öne sürer. Bu görüş, iç yaşantıları doğa bilimleri çerçevesinde ele almanın tek yolunun kişilerin davranışlarına yansıyan yönünü ele alarak bilgi sahibi olunabileceğini savunur (Tura, 2007 s.173 akt. Özünur, 2016). Kabaca heterofenomenoloji, öznenin davranışlarının yorumlanmasıdır. Dennett, görüşünü temellendirmek için ses kayıtlarının metinlere dönüştürülmesini örnek verir. Stenograflar ham ses kaydı verisini alıp yorumlar ve metin haline getirir. Burada sesin kaynağı insan olduğu için sözlerinin, konuştuklarının bir içeriği olduğunu varsayarız. Yani burada sesleri çıkaran özneye çeşitli zihinsel durumları barındıran, inançları, istekleri olan rasyonel bir eyleyici (agency) olarak yaklaşırız. Dennett bu duruma "yönelimsellik tavrı" adını verir. Dennett görüşünü bir örnekle açıklar: Bir antropoloğun bir kabile tarafından inanılan Tanrı'ya dair veri toplama sürecinde kabile üyeleriyle görüşmesi, onları dinlemesi onun o Tanrı'ya inandığını değil, yönelimsel bir nesne olarak yaklaşarak kurgu oluşturduğunu gösterir. Yani heterofenomenolog gibi öznenin iddiaları doğrultusunda özneye göre dünyanın tanımını yapabilmek için yansız olarak yaklaşır (Dennett, 2017).

Dennett, Wertheimer'in resimlerin art arda hızlandırılmış şekilde sunulmasının hareket olarak algılanması şeklinde açıklanabilecek olan phi (f) fenomeninden hareketle bilinç kuramının bir diğer ayağı olan çoklu taslaklar modelini oluşturmuştur. Bu fenomenin bir örneği iki noktanın (resmin) farklı olduğu, deneklerin hareketin devam ettiğini mi yoksa iki farklı noktanın yanıp söndüğünü mü göreceğidir durumudur. Deney sonunda denekler yeşilin kırmızıya döndüğünü yani hareketin devam ettiğini söylemişlerdir. Bu duruma getirilen iki açıklamadan biri, denegin hafızasında olay yeniden tasarlanır ve denek yeşil ışığın hareket ederek kırmızıya döndüğünü hatırlar ve Dennett bu açıklamaya 1984 adlı romanında Gerçek Bakanlığı'nın geçmişi şimdinin durumlarına göre geriye dönük yeniden yazmasına benzediği için Orwell'ci açıklama der. Bir diğeri, beyin bilinçdışı ya da bilinçsiz bir bölgesinde iki ışık da birleştirilir ve denek yanlışlıkla hareket algılar Dennett bu açıklamaya SSCB'nin Stalin döneminde kurgulanmış, düzmece mahkemelere benzediği için Stalin'ci açıklama der. Her iki açıklama da Dennett'e göre Kartezyen Tiyatro'dur. Dennett'in çoklu taslaklar modeli "tek merkezci Kartezyen tiyatro" fikrine karşı çıkar ve beyin her yerindeki tüm nöral süreçlerinin bilinçli olduğunu öne sürer. Beyin çevreden sürekli maruz kaldığı uyaranları anlamlandırır, düzenler ve taslaklar oluşturur. Duruma göre bu taslaklardan bazıları kullanılır ve davranışlarımızı, tutumlarımızı etkiler. Bu kullanılan taslaklar belleğe işlenir ve bilinçli olarak adlandırılan zihin durumları oluşur (Tura, 2007: 185; Özünur, 2016). Yani, sadece Orwell'ci ya da Stalin'ci model yoktur, bilinç beyin yeknesak bir bölümünde değil her yerindedir.

Dennett'a göre bilinç iyi indirgemecilik adını verdiği bir tavırla bilincin doğanın milyonlarca yılda ortaya çıkardığı Ar-Ge olduğunu öne sürer. O'na göre dünya yaşamının bir aklın tasarımı olduğuna dair görüşler dayanağı olmayan öylece asılı duran hayali uzay kancalarıdır. Evrim kuramı ise ayakları yere sağlam basan vinçlerdir. Dennett bu iyi indirgemeci tavrını şöyle açıklar: "İyi indirgemeciler bütün Tasarımın uzay kancalarına gerek olmadan açıklanabileceğini; açgözlü indirgemecilerse hepsinin vinçler olmadan açıklanabileceğini düşünür." (Dennett, 2013; Cankoçak, 2014). Yani çoklu taslaklar modeli ve heterofenomenoloji ile bilincin bilimsel olarak incelenebilirliğini gösterirken evrimsel yaklaşımıyla da bunu sağlamlaştırır.

Epifenomenalizme ilişkin olarak Dennett "Mary Argümanı" isimli düşünce deneyinin bir sezgi pompası olduğunu ve kendi öncüllerinin yanlış anlaşılmasına açık olduğunu bu yüzden de kötü bir düşünce deneyi olduğunu söyler (Dennett, 2017). Burada Mary'nin bütün fiziksel bilgiye sahip olması öncülü bizlerin deneyimleyebileceği bir şey değildir. Bu yüzden biz buna, demek ki Mary fiziksel dünyaya dair çok fazla şey biliyor yorumunu getiririz ancak bu yanlıştır. Çünkü tüm fiziksel bilgiye sahip olmakla o konu hakkında çok fazla şeyi bilmekten fazlasıdır. Dennett savını açıklamak için deneyi şu şekilde değiştirir: Mary'ye renklerin gösterilmesine karar verilir ve tuzak hazırlanır.

Mary'ye parlak mavi renkli bir muz gösterilir. Mary hemen tuzağı fark eder ve muzların sarı olduğunu söyler. Buna şaşırın deneyiciler Mary'ye bunu nasıl yaptığını sorarlar. Mary bir rengi gördüğünde beyinde hangi nöral tepkilerin oluşacağı bilgisine zaten sahip olduğu için herhangi bir rengi deneyimlediğinde bunun hangi renk olduğunu bilebilir. Yani aslında Mary mavi rengi deneyimlemesiyle yeni bir şey öğrenmemiştir (Dennett, 2017). Burada Mary'nin bir şey öğrendiğine dair kanıt yoktur fakat okuyucuya Mary'nin yeni bir şey öğrendiği sezgisini pompalar ve öncüllerin gereklerinden farklı bir şeyi hayal ettirir (Dennett, 2017). Epifenomenalizm ilk olarak 1706'da Oxford sözlüğünde "ikincil görünüm veya semptom" olarak tanımlandı. Thomas Huxley 1874'te işlevsel olmayan özellik veya yan ürün olarak tanımladı. Felsefi anlamda ise "x epifenomenaldır" ifadesi "x bir etkidir ama kendi başına fiziksel dünyada hiçbir etkisi yoktur" anlamına gelir (Broad, 1925 akt. Dennett, 2017). Bir şeyin fiziksel dünyada hiçbir etkisi olmadığına göre herhangi bir şeyin işlevi üzerinde de etkisi olmayacaktır. X'i ölçecek ya da varlığını kanıtlayacak hiçbir alet olmayacaktır ve x'in varlığı ya da yokluğu dünyada bir şeyi değiştirmeyecektir. O halde hangi gerekçeyle x'in varlığı deneysel olarak iddia edilebilir (Dennett, 2017). Epifenomenal iç nitelikler olsalar bile nesnel onlar olmadan da var olacaklardır. Bu nedenle iç niteliklerin ontolojisi fiziksel dünyadaki durumlarla açıklanamaz. Bu fikirlerinde de görüldüğü gibi Dennett epifenomenalizmin mantık hataları barındırdığını düşünür ve bu kuramı reddeder.

3.4. John Searle'un Biyolojik Natüralizm Kuramı

Kariyerine dil felsefesi alanında başlayan John Searle 1990 sonrasında bilinç problemiyle ilgilenmeye başlamış ve biyolojik natüralizm kuramını bu sıralarda ortaya koymuştur. Searle'un bazı çevrelerce düalist (Zeman, 2017), bazı diğer çevrelerce ise monist materyalist (Çavuş, 2021) olduğu kabul edilse de aslında Searle düalizm ve materyalizm arasında herhangi bir ayrım yapmadan ikisini de reddetme taraftarıdır. Ancak biyolojik natüralizm Searle'un bu fikirlerinden bağımsız olarak monist materyalist bir kuram olmaya daha yatkındır ve bilincin beyin kaynaklı olduğunu iddia eden bir kuramdır (Çavuş, 2021). Ayrıca Mark Solms ve Oliver Turnbull gibi monizm ve düalizm arasında ayrım yapmadığı iddia edilse bile bahsi geçen bu kuramcıların monist materyalist tezlerine sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Searle için monist materyalist kuramlar bilinç kavramını tamamen devre dışı bıraktıkları için büyük bir yanılgıya düşerler, düalizmde ise öteki kuramcıların eleştirilerini dikkate alan Searle bunun tartışılmaya değmeyeceği kanaatinde. Sonuç olarak Searle'e göre monizm ve düalizmin hatası bilinç ve maddeyi birbirinden tamamen bağımsız olarak görmeleri ve aralarına uzak mesafeler koymalarıdır (Çavuş, 2021). Öte yandan Searle için bilinç, varlığımızın içsel bir birinci şahıs deneyimi olan fenomenal bilinç ile tamamen aynıdır (Revonsuo, 2016) ve gerçek dünyanın gerçek bir parçası olup yok sayılamaz, başka bir şeye indirgenemez doğal bir fenomendir (Çavuş, 2021).

Biyolojik natüralizme göre bilinç biyolojik bir fenomendir ve beyin etkinliğinin üst düzey bir özelliği olarak açığa çıkar. Tümünüyle beyin nörobiyolojik etkinliğinden kaynaklanan ve beyin yapılarında gerçekleşen bilinçli fenomenlerimiz nesnel bir nörofizyolojik fenomene indirgenemeyecek şekilde ontolojik bir öznel yapıya sahiptir (Revonsuo, 2016). Bu demektir ki bilinç beyindeki nöral faaliyetlerle ortaya çıksa da bu faaliyetlerin kendisine indirgenemeyecek kadar öznelidir. Searle bu durumu "Bilinç fiziksel ve zihinsel şeklindeki geleneksel kategorilerin ikisine de tam olarak uymayan doğal bir biyolojik fenomendir" diyerek açıklar (Searle, 2018: 11 akt. Çavuş, 2021: 51).

Biyolojik natüralizmde bilinç beyin nöral faaliyetlerinde özdeş değildir, beyindeki alt düzey mikro süreçlerin, üst düzey makro süreçler seviyesinde bir şekilde zuhur etmesiyle gerçekleşen bir özelliktir (Çavuş, 2021). Searle'un kuramında en çok eleştiri toplayan görüş bu zuhur etme meselesidir, buna göre Searle bunun nasıl ve neden geliştiğini açıklayamadığı için yetersiz bir kuram geliştirmiştir. Yani Searle bilincin nasıl meydana geldiğine dair deneysel bir fikre sahip değildir, bu durumda bilincin zor problemi aslında çözüme kavuşmamıştır (Revonsuo, 2016). Öte yandan Searle'un düalizme yeterli bir eleştiri getirememesi de onu epifenomenalizme epey yaklaştırır (Doğan, 2018).

Searle, biyolojik natüralizmde nedensel açıdan iki tez öne sürer: Bunlardan ilkinde göre "zihin durumları temel olarak beyindeki daha alt seviyedeki nörobiyolojik süreçlerden kaynaklandığı için, nörobiyolojik süreçlere 'nedensel' olarak indirgenebilir, zira kendilerinin nörobiyolojiden bağımsız hayatları yoktur." İkincisine göreyse "bilinç durumları, susadığımızda su içmemiz gibi nedensel olarak işler" (Searle, 2004: 113 akt. Doğan, 2018: 235). Bu iki teze göre biyolojik natüralizmde fenomenal deneyimler nöral faaliyetlere neden olabilirler, yani epifenomenal değildirler.

Searle, epifenomenalizme karşı bir kuram geliştirdiğini iddia eder ancak epifenomenalizmi eleştirmekten çok kendi kuramına getirilen epifenomenalist eleştirileri yanıtlamak için bir argüman geliştirir. Buna göre (i) benim bilinçli yönelimim, kolumun kalkmasına neden olur, (ii) kolumun kalkmasına

neden olan şeyin elektrokimyasal özellikleri olmalıdır, (iii) o halde benim bilinçli yöneliminin elektrokimyasal özellikleri vardır. Bu argümandaki (i) ve (ii) varsayımlarını doğru kabul eden Searle bilinç yöneliminin fiziksel bir eyleme neden olduğunu iddia ederek epifenomenalizmi yanlışlamaya çalışır. Yani bilincin sahip olduğu elektrokimyasal özellikler sayesinde beyinde nöral bir faaliyet açığa çıkmış, bu faaliyet de fiziksel davranışla sonuçlanmıştır. Ancak Searle'un bilincin fiziksel eylemlere yol açabileceğine dair daha güçlü argümanlar geliştirmesi gerekmektedir çünkü (i) ve (ii) tezlerinin doğruluğuna ilişkin Searle tarafından ileri sürülmüş bir delil bulunmamaktadır. Bu haliyle Searle'un biyolojik natüralizmi epifenomenalizmi aşamayan bir kuramdır (Doğan, 2018: 236).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın temel amaçları epifenomenalizmi, anti-epifenomenalist argümanlar üzerinden tartışmak, epifenomenalizmin psikoloji bilimine yarar sağlayıp sağlamayacağını anlamaya çalışmak ve epifenomenalist tezlerin doğruluğu hakkında kesin bir yargıda bulunup bulunamayacağımızı göstermektir. Epifenomenalizme karşı tezler açık ve kapalı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kapalı eleştirilerde epifenomenalizmin yanlış bir kuram olduğunu göstermek için geliştirilmiş özel argümanlar bula-mamaktayız. Öte yandan epifenomenalizmi açık bir şekilde eleştiren kuramcılar epifenomenalizmi yanlışlamak için bu tezi çürütmeyi hedefleyen özel argümanlar geliştirmişlerdir. Bu bölümde epifenomenalizmi açık bir şekilde eleştiren kuramcıların epifenomenalizme karşı geliştirdikleri argümanlar eleştirel bir gözle değerlendirilecek ve yanlışlanmaya çalışılacaktır. Ancak yanlışlamaya çalışmanın sebebi epifenomenalizmi savunmak değil, epifenomenalizme karşı geliştirilen argümanların sağlamlığını test etmektir. Saffet Murat Tura, kendi ontolojik özdeşlik tezinin ilk versiyonunu geliştirdiğinde epifenomenalizmin doğru olduğunu savunmuş ve burada da yer alan bazı anti-epifenomenalist argüman-ları eleştirmiştir ancak sonradan kendi kuramının ikinci versiyonunda epifenomenalizme karşı bir tarafta yer alarak epifenomenalizme dair güçlü bir argüman geliştirmiştir (Tura, 2016; 2018). Bu bölümde yer alan bazı eleştiriler için Tura'nın Beynin Gölgeleleri (2016) ve Zor Problem: Bilinç (2018) isimli kitaplarından yararlanılmıştır.

John Searle'un epifenomenalizme getirdiği eleştiri daha çok epifenomenalizmi yanlışlamak yerine kendi kuramını haklı çıkarmak amacını taşır. Bunu dikkate alarak geliştirdiği anti-epifenomenalist argümanda Searle, bir eylemin gerçekleşmesi için bilinçli bir yönelimin gerektiğini ve eylemi gerçekleştiren şeyin elektrokimyasal özelliklerinin olduğunu varsayarak bilinçli yöneliminin elektrokimyasal özellikleri olduğu sonucuna varır (Doğan, 2018). Aslında bu eleştirideki temel sorun bilimselliği henüz ispatlanmamış bir varsayıma dayanmasıdır. Bir eylemin gerçekleşmesi olayına elektrokimyasal süreçler dahil olmaktadır ancak bu süreçleri açığa çıkaran şeyin organizmanın bilinci olduğu kesin bir bilgi değildir. Bu bakımdan Searle'un geliştirdiği argüman bilimsel gözüğe de aslında metafiziğin sınırları içerisinde kalır. Bu nedenlerden ötürü Searle'un argümanı epifenomenalizmin yanlış bir kuram olduğunu göstermek için yeterince güçlü değildir çünkü kesinliğinden emin olamayacağımız varsayımlar içerir.

Öte yandan Dennett'in anti-epifenomenalist argümanı da tıpkı Searle gibi tutarsız bir varsayım taşıyarak Mary'nin mavi bir muz gördüğünde bunun anormal bir durum olduğunu fark edeceğini söyler (Dennett, 2017). Bu deneysel olarak mümkün bir durum değildir, öte yandan Mary argümanı da epifenomenalizmi savunmak için deneysel bir nitelik taşımamaktadır. Bu argüman aslında Mary'nin hiçbir renk görmediği bir ortamdan renkleri görebildiği bir ortama ilk geçişinde Mary'nin gördüğü ilk nesnenin renginden yeni bir şey öğrenip öğrenemeyeceğini tartışmaktadır. Jackson'a (1986) göre Mary yeni bir şey öğrenmişse renklere dair nörobilimsel olarak ölçemeyeceğimiz veriler bulunmaktadır ancak bunlar fiziksel dünyamıza etki etmedikleri için epifenomenal bir nitelik taşırlar. Aslında Dennett bunun yanlış olduğunu Churchland'ın (2012) nöral ateşleme örüntüsü dediği kavramla açıklamaktadır. Mary alanında uzman bir nörofizyolog olduğu için tüm renklerin beyinde hangi nöral ateşleme örüntüleri içerdiğini bilmesi gerekir. Ancak sorun şu ki Dennett geliştirdiği argümanda Mary'nin bir renk gördüğü zaman kendi beyinde hangi nöral ateşleme örüntülerinin oluştuğunu bildiğini varsaymaktadır. Bu durum deneysel olarak mümkün olmadığı için Dennett'in argümanı epifenomenalizmi çürütmek için yeterli bir güce sahip değildir. Mary'nin kendisini bir beyin görüntüleme cihazına bağladıktan sonra renkli ortama girmesi ve buna göre cihazın çıktılarını inceleyerek hangi renkleri gördüğünü belirtmesi bile o renkleri gerçek anlamda görebildiği veya göremediği anlamına gelmeyecektir çünkü her zaman renk körlüğü gibi bir olasılık bulunmakta ve Mary'nin bir renk görüp görmediğini bilimsel olarak sınamamıza ket vurmaktadır.

Dennett'in bir diğer eleştirisi ise epifenomenalizmin kendi içerisinde çelişkili bir kuram olduğunu düşünmesidir. "x bir epifenomendir" ifadesindeki x'in fiziksel dünyamızda hiçbir değerinin olmaması

Dennett'i x'in varlığına ilişkin bir sav ortaya atmanın ne kadar anlamlı olduğunu düşünmeye iter. Ona göre böyle bir durumda x'in herhangi bir organizmanın işlevine bir etkisi söz konusu değildir böylece x'in epifenomenal olması tamamen gereksiz bir ayrıntı olarak hiçbir şeyi çözmekte ve boşu boşuna varlık sayısını çoğaltmaktadır. Sert bir materyalizmi savunan Dennett aslında epifenomenalist tezin düalist yönüne vurgu yaparak doğru bir noktaya değinir ancak Saffet Murat Tura'nın (2016) geliştirdiği epifenomenalizmin düalist değil de monist olması nihai olarak monist-materyalist bir epifenomenalizmin savunulabileceğini göstererek Dennett'in bu eleştirisine cevap verir. Öte yandan Tura'nın (2018) epifenomenalizme getirdiği eleştiri Dennett'in bu argümanını doğrulayacak cinsten bir argüman değildir, Tura'nın eleştirisi özdeşlik teziyle epifenomenalizmin uyuşmazlığını sergilemektedir.

Churchland'ın epifenomenalizme getirdiği eleştiriler birkaç epifenomenalist argümana yönelik olarak geliştirilmiştir. Churchland ilk olarak Nagel'in (2020) yarasa argümanına bir eleştiri getirerek yarasa olmanın fiziksel teorisinin bizim için doğru olması gerektiğini ileri sürer. Oysa Tura'ya (2018) göre Churchland, Nagel'in argümanını düzgün bir şekilde anlayamamış ve bu nedenle yetersiz bir eleştiri geliştirmiştir. Tura (2018) bunu anlatmak için yarasa örneğinin karşısına bilgisayar örneğini çıkartır ve aynı soruyu tekrar sorar. Bilgisayar "gibi" olmak diye bir durum yoktur, böyle bir soru soramayız ancak yarasa gibi olmak nasıldır sorusunu sorabilir ve "bilemeyiz" yanıtını verebiliriz. Burada bilgisayar ve yarasa arasında bir fark olduğuna dikkat çeken Tura, yarasaların bilgisayarların aksine bir deneyime sahip olduğunu söyler. Churchland'ın bir başka eleştirisi Jackson'ın (1986) Mary argümanı hakkındadır. Churchland için teorik bilgiye sahip olmakla pratik bilgiye sahip olmak farklı şeylerdir, Mary bir renk gördüğünde ulaştığı durum bir şey hakkında bilgi değildir. Mary'nin bir renk görmesi onun beyinde belli başlı nöral ateşleme örüntülerine neden olur ancak bu bir bilgi değil, bir beceridir. Tura (2018) bu eleştiriyi beceri denilen kavramın dilsel olarak sergilenmese bile bir bilgiye dayalı olduğunu göstererek yanlışlar ve bir kavramın dilden bağımsız oluştuğunu bilimsel dayanaklarla ispatlar. Churchland'ın bir diğer eleştirisi zombi argümanı (Chalmers, 1996 akt. Tura, 2018) üzerinedir. Can acısının fiziksel bir aktiviteye neden olmasını örnek gösteren Churchland, bilimin ilerlemesiyle zombi argümanından vazgeçeceğimizi ifade eder. Bir şeylerin doğrulanmasını ya da yanlışlanmasını geleceğin biliminden beklemesi nörofelsefenin en çok eleştirilen fikirlerindedir, buna göre geleceğin bilimini tamamen olasılık ile düşünebildiğimiz için gelecekte zombi paradoksunun kesin bir şekilde doğru kabul edilmesi ve can acısının bir davranışa neden olmasının tamamen bir yanılsama olmasının keşfedilmesi olasılık dahilindedir. Bunları dikkate alarak Churchland'ın zombi paradoksuna yönelik eleştirisi yetersiz kalmaktadır diyebiliriz. Öte yandan Tura (2018) Churchland'ın bu eleştirisini özdeşlik teziyle çürütmeye çalışarak bugünkü bilgilerimize göre fenomenal deneyimlerin fiziksel bir harekete neden olamadığını ancak fenomenal deneyimlerle birlikte ortaya çıkan nöral aktivitelerin davranışa neden olduğunu söyler.

Tura'nın (2016; 2018) ontolojik özdeşlik tezi, epifenomenalizme karşı geliştirilen en güçlü kuramlardan birini oluşturmaktadır. Tura'nın (2018) eleştirisi kısaca Mary argümanının farklı bir yorumundan ibarettir: Mary kolu kesilmiş bir nörofizyologtur ve epifenomenalizmin doğru olduğunu düşünmektedir, kendisini objektif bir şekilde inceledikten sonra kesik kolunun olduğu yerdeki fantom ağrı deneyimini (yani fenomenal yaşantısını) F olarak rapor eder. N3 beyin modeline göre F'ye sebep olan şey beyinde yaşanan bazı nöral aktivitelerdir, bu nöral aktiviteleri Tura NE1 olarak isimlendirir. Özdeşlik tezine göre F=NE1 eşitliği sağlanmaktadır. Öte yandan Mary epifenomenalizme inanan birisi olarak bu özdeşliği reddeder ve F'nin aslında bir değerinin olmadığını ve ortada aslında yalnızca NE1'in bulunduğunu savunur, çünkü epifenomenalizm tam olarak bunu iddia etmektedir. Ancak N3 beyin modeline göre ortada yalnızca NE1 durumu varsa o halde Mary F durumunu nasıl rapor etmiş olabilir? Argümanın kritik noktası N3 beyin modelidir, bu modele göre aslında organizma yalnızca kendi nöral durumunu (NE1) rapor edebilir, demektir ki Mary F derken aslında NE1'i kastetmektedir. Bu durum ikisinin (NE1 ve F) özdeş olmasını gerektirir ancak Mary bunu reddeder, ancak Mary F durumunu ampirik olarak rapor edebildiği için epifenomenalizm yanlış demektir.

Epifenomenalizmin özdeşlik teziyle tam olarak karşıt bir konumlarda yer aldığı görülmektedir (Demircioğlu, 2021). Chalmers'ın zombi argümanı bunu en iyi şekilde izah eder: Eğer fenomenal deneyimi olmayan zombiler mümkünse bu zombilerin yalnızca nöral aktiviteleri bulunmaktadır, oysa fenomenal deneyimlerle nöral aktivitelerin özdeş olması zombi kavramını altüst etmektedir. Bu durumda epifenomenalizmin doğru veya yanlış olduğunu göstermek özdeşlik teorisinin doğru ya da yanlış olduğuna göre değişmektedir. Tura'nın (2018) sayesinde oluşturulmuştur. Felsefi açıdan tartışılması kaçınılmaz olsa da ontolojik özdeşlik tezinin bilimsel temellerini değiştirmek için N3 beyin modelini tamamen bilimden elemek gerekmektedir. Günümüzün nörobilim ve psikoloji bilgisi bu durumla ilgili kesin bir kanyaya varabilmekten uzaktır. Ancak aynı zamanda günümüzün nörobilim ve psikoloji

bilgileriyle çelişmediği için N3 beyin modeli kabul edilmektedir, bu durumda ontolojik özdeşlik tezi de doğru olmalıdır. O halde epifenomenalizm hakkında kesin bir yargıya varabilmek için özdeşlik tezi hakkında kesin bir yargıya varmamız gerekmektedir.

Epifenomenalizm görüldüğü üzere düalist bir tez olarak fenomenal deneyimlerin aslında davranışlarımıza etki edemeyeceğini savunmaktadır. Ancak bu kurama göre fenomenal deneyimlerimiz fiziksel ölçüm aletleriyle ölçülemediğinden farklı bir ontolojik düzeyde konumlanmaktadır, bu durum epifenomenalizmin düalist bir tez olduğunu göstermektedir (Çavuş, 2021). Psikoloji, bir davranış bilimi olarak nöral aktivitelerin zihinsel fenomenleri oluşturduğunu kabul etmektedir. Psikoloji nöral aktivitelerin ve buna bağlı gelişen davranışların ölçümüyle ilgilenmektedir, bu bakımdan epifenomenal olguların ölçülememesi bilimsel açıdan psikolojinin epifenomenalizmi bir kuram olarak reddetmesi demektir. Felsefi açıdansa monist-materyalist bir epifenomenalizmin psikolojiyle birlikte nörobilimin de işe yarayabileceği Tura (2016) tarafından gösterilmiştir. Ancak bu durum özdeşlik tezinden dolayı şimdilik mümkün gözükmemektedir.

Bu çalışmada epifenomenalizmi reddeden bazı kuramcılar derlenmiş ve Türkçe literatür ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bilinçle ilgili yapılan Türkçe orijinal çalışmaların yanı sıra çeviri çalışmalar da dünyaya kıyasla ülkemizde oldukça sınırlıdır. Bu bakımdan derlemenin kriterleri de dikkate alındığında aslında epifenomenalizmi reddeden kuramların yalnızca ufak bir kısmı bu çalışmaya dahil edilebilmiştir. Ağırlıklı olarak yabancı kaynakların kullanıldığı bir anti-epifenomenalist kuramlar derlemesinde hiç şüphesiz daha çok kuramcı ele alınabilecek ve epifenomenalizm hakkında daha tutarlı yargılar elde edilebilecektir. Aynı zamanda epifenomenalizmin psikoloji bilimiyle ilişkisinin ele alındığı özel çalışmaların yapılması da bilinç problemi alanında yapılan araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahıcı, T. (2019). *Gerçek bir yanılısama: Bilinç*. Metis Yayınları.
- Blackmore, S. (2017). *Bilinç üzerine konuşmalar*. (Çev. S. Akbıyık). Küre Yayınları.
- Cankoçak, K. (2014). Bir başucu felsefe kitabı: Darwin'in tehlikeli fikri, Daniel Dennett. *Ateist Dergi*, 7, 5-7.
- Cevizci, A. (1999). Materyalizm. A. Cevizci (Ed.), *Paradigma felsefe sözlüğü* (3.baskı ss. 560-561) içinde. Paradigma Yayınları.
- Churchland, P. M. (2012). *Madde ve bilinç*. (Çev. B. Ersöz) Alfa Yayınları.
- Churchland, P. S. (2019). *Nörofelsefe*. (Çev. Ö. Yılmaz) Alfa Yayınları.
- Crick, F. (2000). *Şaşırtan varsayım*. (Çev. S. Say). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Çavuş, B. N. (2021). *Çağdaş zihin felsefesinde ontolojik nöro/fenomenal özdeşlik tezi ve eleştirisi*. Litera Yayıncılık.
- Damasio, A. R. (2006). *Descartes'in yanılıgsı*. (Çev. B. Atlamaz). Varlık Yayınları.
- Damasio, A. R. (2011). *Bilinci anlamaya çalışmak adına yapılan bir sorgulama* [Video dosyası]. https://www.ted.com/talks/antonio_damasio_the_quest_to_understand_consciousness?language=tr
- Demircioğlu, E. (2021). *Makinedeki hayalet: Zihin felsefesine giriş*. Fol Kitap.
- Dennett, C. D. (2017). *Bilinç açıklanıyor*. (Çev. S. Kibar). Alfa Yayınları.
- Doğan, M. (2018). Biyolojik doğalcılık ekseninde John Searle ve zihin-beden problemi. *MetaZihin*, 1(2), 227-240.
- Hanoğlu, L. & Tepeli-Temiz, Z. (2019). Kendiliğin nöral alt yapısı: Northoff ve Damasio modelleri. *Klinik Psikiyatri*. 22(1), 104-115.
- Hanoğlu, L., Yalçın, B. & Özkara, Ç. (2016). *Damasio ile 'zihne gelen ben'*. Erişim tarihi: 21.6.2021. Erişim adresi: <https://bilisselnorobilim.medipol.edu.tr/2016/09/05/damasio-ile-zihne-gelen-ben/>
- Heil, J. (2020). *Zihin felsefesi*. (Çev. S. Akbıyık M. Bilgili). Küre Yayınları.
- Jackson, F. (1986). What Mary didn't know? *The Journal of Philosophy*, 83(5), 291-295.
- Kandel, E. R. (2019). *Belleğin peşinde*. (Çev. M. Doğan). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özünür, A. R. (2016). *Evrimsel materyalist bilim anlayışı açısından bilinç sorunu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Nagel, T. (2020). Yarasa olmak nasıl bir şeydir? (Çev. Ö. Ç. Aksoy). *Phainomena*, 2, 57-73.
- Panksepp, J. (2017). *Afektif nörobilim*. (Çev. S. Ünal V. K. Ölmeztoprak). Alfa Yayınları.
- Priest, S. (2018). *Zihin üzerine teoriler*. (Çev. A. Dereko). Litera Yayıncılık.
- Revonsuo, A. (2016). *Bilinç: Öznelliğin bilimi*. (Çev. S. Değirmenci). Küre Yayınları.
- Solms, M. & Turnbull, O. (2013). *Beyin ve iç dünya*. (Çev. H. Atalay). Metis Yayınları.
- Solms, M. (2013). *The conscious id*. *Neuropsychoanalysis*, 15(1), 5-19. <https://doi.org/10.1080/15294145.2013.10773711>

- Solms, M. (2014). A neuropsychanalytical approach to the hard problem of consciousness. *Journal of Integrative Neuroscience*, 13(2), 173-185. <https://doi.org/10.1142/s0219635214400032>
- Tura, S. M. (2002). *Şeyh ve arzu*. Metis Yayınları.
- Tura, S. M. (2005). Nöropsikanaliz. *İmago*, 2, 7-33.
- Tura, S. M. (2007). *Histerik bilinç*. Metis Yayınları.
- Tura, S. M. (2011). *Madde ve mana*. Metis Yayınları.
- Tura, S. M. (2016). *Beynin gölgeleri*. Metis Yayınları.
- Tura, S. M. (2018). *Zor problem: Bilinç*. Metis Yayınları.
- Tümekaya, S. (2017). Nörofelsefe neden hala uçta bir görüş olarak niteleniyor? *Kaygı*, 29, 99-110.
- Zeman, A. (2017). *Bilinç: Kullanım kılavuzu*. (Çev. G. Koca). Metis Yayınları.